

۳۱۷

انتشارات دانشگاه شهید باهنر کرمان

تاریخ و فلسفه تعلیم و تربیت ایران

جلد اول

قبل از اسلام

دکتر عباسعلی رستمی نسب

سرشناسه	:	رستمی نسب، عباسعلی، ۱۳۲۹ -
عنوان و نام پدیدآور	:	تاریخ و فلسفه تعلیم و تربیت ایران/ عباسعلی رستمی نسب.
مشخصات نشر	:	کرمان: دانشگاه شهید باهنر (کرمان)، ۱۳۹۰ -
مشخصات ظاهری	:	ج.
فروست	:	انتشارات دانشگاه شهید باهنر کرمان؛ ۳۱۷.
شابک	:	ج. ۱: 978-600-201-006-3
وضعیت فهرست نویسی:	:	فیفا
یادداشت	:	واژه نامه.
یادداشت	:	نمایه.
مندرجات	:	ج. ۱. قبل از اسلام.
موضوع	:	آموزش و پرورش -- ایران -- تاریخ
موضوع	:	آموزش و پرورش -- فلسفه -- تاریخ
شناسه افزوده	:	دانشگاه شهید باهنر کرمان
رده بندی کنگره	:	۱۳۵۱/۲۵: ۱۳۹۰
رده بندی دیویی	:	۳۷۰/۹۵۵
شماره کتابشناسی ملی:	:	۲۳۴۹۳۴۲

تاریخ و فلسفه تعلیم و تربیت ایران، ج. ۱: قبل از اسلام

تألیف: دکتر عباسعلی رستمی نسب

ناشر: دانشگاه شهید باهنر کرمان

طراح جلد: زهرا آقاعباسی

نوبت چاپ: اول، ۱۳۹۰

تیراژ: ۱۰۰۰ نسخه

لیتوگرافی و چاپ: چاپخانه کرمان تکثیر ۲۴۵۸۶۵۴

قیمت: ۴۵۰۰۰ ریال

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۲۰۱-۰۰۶-۳

ISBN: 978-600-201-006-3

کلیه حقوق برای دانشگاه شهید باهنر کرمان محفوظ است.

پسرم! همانا تو را به ترس از خدا سفارش می‌کنم که پیوسته در فرمان او باشی، و دلت را با یاد خدا زنده کنی، و به ریسمان او چنگ زنی، چه وسیله‌ای مطمئن‌تر از رابطه تو با خداست؟ اگر سر رشته آن را در دست گیری.

دلت را به اندرز نیکو زنده کن، هوای نفس را با بی‌اعتنایی به حرام بمیران، جان را با یقین نیرومند کن، و با نور حکمت روشنایی بخش، و با یاد مرگ آرام کن، به نابودی از او اعتراف گیر، و با بررسی تحولات ناگوار دنیا به آگاهی بخش، و از دگرگونی روزگار و زشتی‌های گردش شب و روز او را بترسان، تاریخ گذشتگان را بر او بنما، و آنچه که بر سر پیشینیان آمده است به یادش آور. در دیار و آثار ویران رفتگان گردش کن و بیندیش که آنها چه کردند؟ از کجا کوچ کرده و در کجا فرود آمدند؟

فهرست مطالب

پیشگفتار

فصل اول : کلیات

مقدمه	۱۹
الف - تعریف مفاهیم	۱۹
۱- فلسفه	۱۹
۲- تاریخ	۲۰
۳- فلسفه تاریخ	۲۱
۴- تعلیم و تربیت	۲۲
۵- تاریخ تعلیم و تربیت	۲۴
۶- فلسفه تعلیم و تربیت	۲۵
۷- تاریخ و فلسفه تعلیم و تربیت	۲۶
۸- هدف، مبانی، روش و اصول	۲۷
ب- ویژگی‌های کلی تعلیم و تربیت ایران قبل از اسلام (باستان)	۲۸
۱- تأثیر تعالیم الهی	۲۸
۲- پل بین‌المللی	۲۸
۳- مشترکات فرهنگی	۳۰
۴- مبارزه با سلطه	۳۱
۵- یگانگی دین و سیاست	۳۲
۶- روش حکومت‌داری	۳۲
۷- هنر	۳۲
۸- کسب دانش‌های بیگانه	۳۴
۹- تأثیر فرهنگ بیگانه	۳۵
۱۰- آغاز تاریخ آموزش و پرورش	۳۵
ج- ایران قبل از حکومت مادها	۳۶

مقدمه	۳۶
۱- نخستین گهواره فرزند آدمی	۳۷
۲- اقوام اولیه ایرانیان	۳۷
۳- عوامل آغازین تعلیم و تربیت	۴۳
۴- دلالت‌های ضمنی تربیتی	۵۳
۵- نتیجه‌گیری و توصیه‌های تربیتی	۵۵

فصل دوم: آیین مهرپرستی و تربیت

مقدمه	۵۹
الف- هستی‌شناسی	۵۹
ب- انسان‌شناسی	۶۱
ج- معرفت‌شناسی و ارزش‌شناسی	۶۱
د- استلزامات تربیتی	۶۱
۱- هدف	۶۱
۲- روش‌های تربیتی	۶۲
۳- مبانی تربیتی	۶۲
۴- اصول تعلیم و تربیت	۶۲
۵- موضوع‌های آموزشی	۶۲
۶- مکان‌های آموزشی و عبادی	۶۲
هـ- نتیجه‌گیری و توصیه‌های تربیتی	۶۳

فصل سوم: حضرت ابراهیم (ع) و تربیت

مقدمه	۶۵
الف- هستی‌شناسی	۶۵
ب- انسان‌شناسی	۶۶
ج- معرفت‌شناسی و ارزش‌شناسی	۶۷
د- استلزامات تربیتی	۶۸
۱- هدف تربیت	۶۸
۲- مبانی تربیتی	۷۰

۷۰	۳- روش تربیتی
۷۱	۴- نقش تربیتی والدین
۷۱	۵- اصول تعلیم و تربیت
۷۱	۶- موضوع‌های آموزشی
۷۱	۷- مکان آموزشی و عبادی
۷۲	ه- نتیجه‌گیری و توصیه‌های تربیتی

فصل چهارم: مآدها و تربیت

۷۳	مقدمه
۷۳	الف- موقعیت اجتماعی و جغرافیایی
۷۴	ب- هستی‌شناسی
۷۵	ج- انسان‌شناسی
۷۵	د- معرفت‌شناسی و ارزش‌شناسی
۷۶	ه- استلزامات تربیتی
۷۶	۱- اهداف تربیتی
۷۶	۲- مبانی تربیتی
۷۶	۳- تعریف آموزش و پرورش
۷۷	۴- اصول تعلیم و تربیت
۷۷	۵- سنین تربیت
۷۷	۶- خط و کتابت
۷۷	۷- محتوای برنامه آموزشی و درسی
۷۷	۸- نقش خانواده در تربیت
۷۸	۹- نقش حکومت در تربیت
۷۹	۱۰- روش‌های تربیتی
۸۰	و- نتیجه‌گیری و توصیه‌های تربیتی

فصل پنجم: زرتشت و تربیت

۸۳	مقدمه
۸۳	الف- عصر زرتشت

- ب- هستی‌شناسی ۸۶
- ج- انسان‌شناسی ۸۷
- د- معرفت‌شناسی و ارزش‌شناسی ۸۹
- ه- استلزامات تربیتی ۸۹
- ۱- هدف‌های تربیتی ۹۰
- ۲- مبانی تربیتی ۹۰
- ۳- اصول تعلیم و تربیت ۹۱
- ۴- روش‌های تربیتی ۹۳
- ۵- مراحل تعلیم و تربیت ۹۴
- ۶- محتوای برنامه آموزشی و درسی ۹۴
- و- نتیجه‌گیری و توصیه‌های تربیتی ۹۵

فصل ششم: حضرت موسی (ع) و تربیت

- مقدمه ۹۷
- الف- هستی‌شناسی ۹۷
- ب- انسان‌شناسی ۹۸
- ج- معرفت‌شناسی و ارزش‌شناسی ۹۸
- د- استلزامات تربیتی ۹۹
- ۱- هدف تعلیم و تربیت ۹۹
- ۲- مبانی تربیتی ۹۹
- ۳- اصول تعلیم و تربیت ۱۰۰
- ۴- محتوای برنامه و روش تربیتی ۱۰۰
- ۵- وظایف تربیتی انبیاء، کاهنان و والدین ۱۰۱
- ه- یهودیان در ایران ۱۰۲
- و- نتیجه‌گیری و توصیه‌های تربیتی ۱۰۴

فصل هفتم: هخامنشیان و تربیت

- مقدمه ۱۰۷
- الف- هستی‌شناسی ۱۱۰

ب- انسان‌شناسی	۱۱۰
ج- معرفت‌شناسی و ارزش‌شناسی	۱۱۱
د- استلزامات تربیتی	۱۱۱
۱- اهداف تربیت	۱۱۱
۲- مبانی تربیتی	۱۱۲
۳- اصول تعلیم و تربیت	۱۱۳
۴- محتوای موضوع‌های آموزشی و درسی	۱۱۳
۵- مراحل تربیت	۱۱۴
۶- مکان و محل تربیت	۱۱۸
۷- انواع مدارس	۱۱۸
۸- زبان و آموزش خط	۱۱۹
۹- ابزار آموزشی	۱۲۰
۱۰- جشن فارغ‌التحصیلی و دریافت مدرک	۱۲۰
ه- نتیجه‌گیری و توصیه‌های تربیتی	۱۲۳

فصل هشتم: دوران یونانی‌مآبی و تربیت

مقدمه	۱۲۵
الف- هستی‌شناسی	۱۲۶
ب- انسان‌شناسی	۱۲۷
ج- معرفت‌شناسی و ارزش‌شناسی	۱۲۸
د- استلزامات تربیتی	۱۲۸
۱- اهداف تربیتی	۱۲۸
۲- مبانی تربیتی	۱۲۸
۳- اصول تعلیم و تربیت	۱۲۹
۴- محتوای برنامه آموزشی و روش آموزش	۱۲۹
ه- رابطه ایران و یونان قبل از حمله اسکندر	۱۲۹
و- شخصیت اسکندر مقدونی	۱۳۰
ز- نظریه‌های مربوط به علل حمله اسکندر	۱۳۱

- ح- میزان موقعیت در یونانی‌مآبی کردن فرهنگ ایران ۱۳۵
- ط- نتیجه‌گیری و توصیه‌های تربیتی ۱۳۷

فصل نهم: اشکانیان و تربیت

- مقدمه ۱۳۹
- الف- چگونگی آغاز ظهور امپراطوری اشکانیان ۱۴۰
- ب- هستی‌شناسی ۱۴۲
- ج- انسان‌شناسی ۱۴۲
- د- معرفت‌شناسی و ارزش‌شناسی ۱۴۳
- ه- وضعیت اجتماعی و فرهنگی ۱۴۴
- و- دلالت‌های هستی‌تربیتی ۱۴۶
- ۱- هدف غایی تربیت ۱۴۶
- ۲- مبانی تربیتی ۱۴۷
- ۳- اصول تعلیم و تربیت ۱۴۷
- ۴- روش‌های تربیتی ۱۴۷
- ۵- محتوای آموزشی و برنامه درسی ۱۴۷
- ز- نتیجه‌گیری و توصیه‌های تربیتی ۱۴۸

فصل دهم: بودا و تربیت

- مقدمه ۱۵۱
- الف- هستی‌شناسی ۱۵۲
- ب- انسان‌شناسی ۱۵۳
- ج- معرفت‌شناسی ۱۵۴
- د- زندگی تربیتی بودا ۱۵۴
- ه- استلزامات تربیتی ۱۵۵
- ۱- هدف نهایی و مبانی تربیت ۱۵۵
- ۲- روش تربیتی ۱۵۶
- ۳- اصول تعلیم و تربیت ۱۵۷
- ۴- محتوای برنامه آموزشی و درسی ۱۵۷

و- نتیجه‌گیری و توصیه‌های تربیتی ۱۵۹

فصل یازدهم: مسیحیت و تربیت

مقدمه	۱۶۱
الف- هستی‌شناسی	۱۶۲
ب- انسان‌شناسی	۱۶۴
ج- معرفت‌شناسی و ارزش‌شناسی	۱۶۶
د- استلزامات تربیتی	۱۶۷
۱- اهداف و مبانی تربیت	۱۶۷
۲- اصول تعلیم و تربیت	۱۶۸
۳- محتوای موضوع‌های آموزشی و درسی	۱۶۸
۴- روش تربیت	۱۶۸
۵- تأثیر تربیتی مسیحیت بر تعلیم و تربیت ایرانی	۱۶۹
ه- نتیجه‌گیری و توصیه‌های تربیتی	۱۷۱

فصل دوازدهم: ساسانیان و تربیت

مقدمه	۱۷۳
الف- نگاهی به نقشه ایران و نمودار ساختار تربیتی دوره ساسانیان	۱۷۵
ب- دیدگاه‌های تربیتی درون نظام	۱۷۸
۱- مانی و تربیت (اهداف، مبانی، روش‌ها، اصول و...)	۱۷۸
۲- مزدک و تربیت (اهداف، مبانی، روش‌ها، اصول و...)	۱۸۲
۳- برزویه طبیب و تربیت (اهداف، مبانی، روش و اصول)	۱۸۷
ج- ویژگی‌های کلی تربیتی کودکان و نوجوانان	۱۹۰
د- آموزش عالی	۱۹۳
دانشگاه جندی‌شاپور	۱۹۴
ه- آثار تربیتی	۲۰۰
و- نتیجه‌گیری و توصیه‌های تربیتی	۲۰۱
اسامی اشخاص	۲۰۵
اسامی مکان‌ها	۲۱۳
منابع	۲۱۹

www.ketab.ir

پیشگفتار

وَكَمْ أَرْسَلْنَا مِنْ نَبِيٍّ فِي الْأَوَّلِينَ (زخرف، آیه ۵)

«و چه بسیار پیامبرانی که در میان مردم نخستین به رسالت فرستادیم».

هنگامی که چشم خواننده‌ای به کتاب تازه‌ای که پیرامون تخصص و دانایی اوست، می‌افتد این سؤال در ذهن او جوانه می‌زند: چه نکات جدید و مهمی در این اثر تحقیق و ارائه شده است؟ حس کنجکاوی او به سوی خواندن پیشگفتار، مقدمه و یا معرف دیگری از کتاب هدایت می‌گردد تا بدین طریق پاسخ سؤال را بیابد و خاطر خود را آسوده کند. هر گاه خواننده معرفت لازم را نسبت به سایر کتب مشابه داشته باشد، تا حدودی به ارزش آن پی می‌برد و ممکن است در راستای نقد خود از کتب موجود و مربوط به یک موضوع خاص، راضی به کمال بحث در آن رابطه نشود و خود ترغیب گردد تا پا در میدان پژوهش وسیع‌تری بگذارد و اثر غنی‌تری را عرضه نماید و سؤال‌های مهم‌تری را در آن رابطه پاسخ گوید و یا مطرح کند.

هیچ‌کس نمی‌تواند مدعی شود که آنچه من از واقعیات مورد تخصص خود یافته‌ام دارای ارزش مطلق و معرفت ناب؛ به عبارتی معرفت منطبق بر واقع است و یا به قول ایدالیسم‌ها مورد توافق اذهان است. بلکه محقق می‌تواند ادعا نماید نکات جدید و مهمی کشف و مطرح نموده است و به موضوع کمالی بخشیده است. به عبارتی اثبات کرده است که راه محققان و عالمان گذشته را ادامه داده، دانشی بر دانش‌های آن‌ها افزوده و بعضی از ابعاد موضوع را که بر آن‌ها پنهان بوده شناسایی کرده است بدین طریق ارزش و منزلت مقام انسان را از طریق دانایی‌های جدید ارتقاء داده است. فلسفه پژوهش و تحقیق هم همین است.

اثر که فراروی شما اندیشمندان تاریخ و فلسفه تعلیم و تربیت ایران قبل از اسلام قرار دارد در همین راستا و با همین نیت و غرض انجام گرفته است. این اثر در ذات خود می‌تواند به مراتب از این هم کامل‌تر باشد. خیلی از موضوع‌های تعلیم و تربیت که در دوران‌های قبل از اسلام مطرح می‌شده است و اندیشمندان در آن خصوص اظهار نظر می‌کرده‌اند و مردم اجرا می‌نمودند، ناپیدا است، زیرا مشکلات آن اعصار و حوادث پیش آمده مانع از ثبت و ضبط آن‌ها شده است. به همین لحاظ جمع‌آوری اطلاعات و تحلیل درست آنان‌ها کاری بس عمیق و وسیع و سترگ است ولی نمی‌توان مایوس بود. همان اندک اطلاعات متفن و مستند می‌تواند ذهن

خواننده را به واقعیات زندگی گذشتگان آشنا کند و تجربیات بسیار مفیدی در اختیار ما گذارد. پیامبران الهی و ائمه اطهار (ع)، اندیشمندان بزرگ ما را توصیه و ترغیب به فهم دانش‌های گذشتگان می‌نمایند و آن‌ها را نافع برای بهبود زندگی حال می‌دانند. مثل این که یکی از مقدرات زندگی نیکو بهره‌گیری از تجربیات تلخ و شیرین گذشتگان می‌باشد. همین ادراک و فهم مرا بر آن داشت تا از سال ۱۳۶۹ که تدریس درس «تاریخ آموزش و پرورش ایران قبل و بعد از اسلام» را در دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی بر عهده گرفتم، به مطالعه مباحث مربوط به این حوزه بپردازم. به خواست خداوند حکیم اکثر کتبی را که در این زمینه نوشته شده است مطالعه و بررسی نموده و بعضی از مباحث آن‌ها را در کلاس تدریس می‌نمایم که شکر خدا و تشکر از رحمت مؤلفان را بر خود لازم می‌دانم.

از همان سال ورود به تدریس این مباحث، کتب مربوط به تاریخ ایران و اسلام در ایران را مطالعه و بررسی می‌نمایم. مجموعه‌ای مطالعات تاریخی - تربیتی قبل و بعد از اسلام، طرح تحقیق و تألیف اثری تحت عنوان «تاریخ و فلسفه تعلیم و تربیت» به فکرم خطور نمود که فصول این اثر را تشکیل می‌دهند. این فصول سیر تاریخ آموزش و پرورش و فلسفه آن در ایران قبل از اسلام و تغییر و تحولات درون آن را در هر دوره و در ارتباط با دوره‌های قبل و بعد از خود نشان می‌دهد. خواننده با تعمق در متن‌ها می‌تواند وضعیت آموزش و پرورش گذشته خود را بداند، ضعف‌ها و قوت‌های آن را بشناسد و از آن‌ها در اصلاح و بازسازی وضع موجود آموزش و پرورش بهره‌گیرد.

در توضیح صحت و درستی این مطالب، اذعان می‌نمایم، ثمره هجده سال مطالعه تدریجی و مستمر و تدریس آن‌ها در کلاس است، مطالب به وسیله دانشجویان مورد نقد و بررسی قرار گرفته‌اند و تا حدودی پختگی یافته و نیاز به مطالعه و تدریس آن‌ها به دست آمده است. ولی محقق قانع نیست که این اثر مطلوبیت لازم را پیدا کرده است بلکه نقص‌های فراوانی دارد، زیرا که رخدادهای تاریخی گذشته به صورت دست نخورده در اختیار ما قرار نگرفته‌اند و همواره نیاز به کنکاش و کشف حقایق جدید و بازسازی آن است. انجام این مهم از عهده نویسنده برنمی‌آید. لازم است علاقمندان به این موضوع ببیندشوند و در تعمیق و توسعه آن بکوشند.

با پذیرفتن تمامی کاستی‌های این اثر، امیدوارم تا حدودی سیر آراء تربیتی ایران قبل از اسلام رونمایی شده باشد. نویسنده که رشته‌ی تخصصی‌اش تاریخ و فلسفه‌ی تعلیم و تربیت است، با استمداد از خداوند متعال سعی خواهد نمود همواره در راه اصلاح این موضوع باشد، از این رو منتظر پیشنهادات صاحب‌نظران خواهد بود.

لازم می‌دانم که نقاط قوت این کتاب را بیان دارم، و آن را متنی معتبر راجع به تاریخ آموزش و پرورش ایران قبل از اسلام معرفی نمایم: (۱) سعی شده است تمامی مطالب به صورت

مستند و منظم و مرتبط با یکدیگر تهیه و تنظیم گردند. ۲) مفاهیم کلیدی آموزش و پرورش، در هر دوره تاریخی زندگی انسان شناسایی و تعریف شده‌اند. ۳) ویژگی‌های کلی آموزش و پرورش ایران شناسایی و ارائه شده است. ۴) آموزش و پرورش هر دوره با توجه به زیربناهای اعتقادی و نظری آن دوره شناسایی شده است. ۵) هر فصل دارای نتایج و توصیه‌هایی در جهت بهبود آموزش و پرورش امروز می‌باشد. ۶) سیر تحول آموزش و پرورش هر دوره نسبت به ادوار قبلی خودش نشان داده شده است. ۷) تمامی مطالب مربوط به حوزه آموزش و پرورش ایران است و از ذکر مطالب جنبی پرهیز گردیده است، بنابراین می‌توان آموزش و پرورش کشورهای تأثیرگذار را جداگانه مطالعه نمود. ۸) نقش دین و اندیشه‌های بشری در معنا بخشیدن به آموزش و پرورش روشن شده است. ۹) در این اثر مطالب به گونه‌ای عرضه شده است که می‌توان از آن‌ها در اصلاح و توسعه آموزش و پرورش کنونی استفاده نمود. ۱۰) این کتاب می‌تواند در دوره کارشناسی، ارشد و دکتری علوم تربیتی، به عنوان منبع معتبر مورد استفاده قرار گیرد، زیرا علاوه بر سرفصل‌های ستاد انقلاب فرهنگی، مطالب نو و بیشتری در آن لحاظ گردیده است. ۱۱) نقش والدین، معلمان، حاکمان و اندیشمندان در تعلیم و تربیت بیان شده است. ۱۲) تأثیرات تربیتی سایر کشورها و ادیان بر آموزش و پرورش ایران در دوره‌های تاریخی آورده شده است. ۱۳) فهرست مطالب، همین‌طور محتوای مباحث، تغییرات و برجستگی‌های هر دوره‌ای را نسبت به دوره‌های قبل و بعد خود نشان می‌دهد. مطالب جدیدی در بعضی از فصول دیده می‌شود که در سایر فصول برجسته نمی‌باشد. این مباحث در آن دوره مورد توجه بوده‌اند. ممکن است این ایراد هم گرفته شود که چرا بعضی از فصول (حضرت ابراهیم (ع) و تربیت، حضرت موسی (ع) و تربیت، حضرت عیسی (ع) و تربیت) در تاریخ تعلیم و تربیت ایران قبل از اسلام برجسته شده است. لازم به ذکر است که هر کدام از دیدگاه‌های فوق طبق اسناد بر تعلیم و تربیت ایران قبل از اسلام تأثیر داشته است، هر چند گسترده نبوده است، غفلت از آن‌ها درست به نظر نمی‌رسد. این موضوع‌ها به دلیل اهمیتشان در آموزه‌های قرآنی نیز مورد توجه قرار گرفته‌اند.

توفیقات بیشتر همگان را در این راه از خداوند متعال خواستارم و بر خود فرض می‌دانم از استاد دانشمند جناب پرفسور سید حمیدرضا علوی که در این مهم مرا یاری و ترغیب نمودند صمیمانه تشکر نمایم. همچنین از جناب آقای دکتر یدالله آقاعباسی رئیس مرکز چاپ و نشر دانشگاه شهید باهنر کرمان و شورای انتشارات که زمینه‌ی داوری و چاپ این کتاب را فراهم نمودند سپاسگزارم. سرکار خانم منیژه سیوندی ویراستاری، خانم‌ها فروغ انصاری‌الحسینی و معصومه درخشانیفر تایپ و صفحه‌آرایی و خانم زهرا آقاعباسی طراحی جلد کتاب حاضر را تقبل نمودند که نهایت قدردانی و سپاس خود را به ایشان تقدیم می‌دارم.